

А.Г. Цяпа

Тернопільський державний економічний університет

УЛАС І ЕЛІАС: САМОПІЗНАННЯ В ДОБУ ІМПЕРСЬКОЇ КРИЗИ (СПІЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ СОЦІАЛЬНИХ ТА ТЕКСТОВИХ СТРУКТУР НА МАТЕРІАЛІ АВТОБІОГРАФІЧНИХ ТВОРІВ У. САМЧУКА ТА Е. КАНЕТТІ)

Один одного вони, мабуть, не читали, Улас Самчук та Еліас Канетті. Принаймні у творчості, і зокрема в автобіографічній, немає згадок про таку лектуру. А з огляду на те, що один про одного вони навіть і не чули, обираючи особисті шляхи визнання й забуття, не дивно, що їх творчі постаті не були досліджені в порівнянні. І не без причини, котра полягає не лише в особливостях розвитку компаративістики: доробок кожного з письменників є надто цікавим – національно цікавим – для національних філологів, щоби уявляти собі спрямовані до них зустрічні течії в літературах іноземних. Окрім того, слушно припустити, що самі письменники, наперед визначаючи тенденції дослідників, обрали такі куточки в приналежності до національного та мистецько-узагальнюючого чинників, що стають видимими один для одного лише в доскіпливому погляді. Як до відповіді приходимо до цього припущення, міркуючи над запитанням: якого саме гатунку національної цікавості варті твори й світоглядні позиції митців? З точки зору якої нації варто дивитись на Еліаса Канетті: єврейської, австрійської, болгарської чи німецької? До якої категорії українця варто зарахувати Уласа Самчука: імперської, націоналістичної, окупантської, емігрантської, волинської, київської, революційної, помаранчевої...? І самі лише запитання обґрунтовують зіставлення обох представників європейської літератури: спостерігаючи за ХХ століттям, яке можна виокремити з-поміж інших не тільки завдяки війнам та жертвам, але й через нелюдську кількість одиниць пізнання або ж ідентифікаційних потоків, Самчук і Канетті виявляють себе часом діаметрально протилежними у своїй схожості – як і вражаюче схожими в принциповій відмінності.

Щоб не затьмарити цим суперечливим висновком логіки порівняльного дослідження творчості Самчука і Канетті, зауважимо, що бачучи тут можливість та необхідність, окрім зіставного, також і типологічного підходу, тобто “пояснення подібностей однаковими чи подібними умовами генези та розвитку” [3, с.431], вважаємо, що такі різновиди типологічного підходу, як *відмінності за однакових умов генези та розвитку й подібності за відмінних умов*, напевне, не суперечать суті компаративістики, ба навіть презентують глибший щабель її структурного рівня.

Окремої уваги в нашому дослідженні заслуговує той факт, що для зіставлення із однозначною в жанровому плані автобіографічною

трилогією Канетті беремо не тільки мемуаристичну літературу Самчука, але й інші твори, як-то “Куди тече та річка”, що мають вищий рівень олітературнення референції та перформенсу. Виправдання такого підходу бачимо в універсальності автобіографічного суб’єкта, що у творах різних жанрів виявляє різну динаміку взаємодії автора, оповідача та персонажа, відзначаючись все ж певним рівнем автобіографічності в котромусь із компонентів творчого начала. І нехай хоч якою малою буде жанрова близькість у цих трьох компонентах, твір автобіографічний та твір не самоперсонажувальний може ріднити в жанрі, зрештою, роль читача, визначена автором. Однак нашою головною метою в цьому компаративному експерименті є пошук збігів у самопізнанні письменників як насамперед показника парадоксальної однаковості різних ідентифікаційних ситуацій і лиш у другу чергу – як аргумента жанрової спорідненості відмітних літературних структур.

Структурний рівень порівняльного методу незмінно супроводжується поверхневим рівнем. Останній стосується сходжень, які стають помітними вже при погляді неозброєним оком. Хоч такий погляд, звичайно, не може мати статусу наукового, але й він є беззаперечним складником пізнання як такого, і тому розпочнемо з випадкових об’єктивних фактів: вражаючою є близькість імен обох письменників, Уласа й Еліаса, які виявляють чітку фонетичну схожість, хоч на рівні пересічного сприйняття у відповідних мовних просторах, здається, звучать досить екзотично і не є іменами поширеними, що знівелювало б цікавість збігу. Обидва письменники народились 1905 року, з різницею у п’ять місяців: Улас – 20 лютого, а Еліас – 25 липня, що дає змогу не тільки стверджувати таку випадковість, яка, зрозуміло, може багато означати лиш для захоплених магією чисел, але й дотримуватись думки, що Самчук і Канетті були людьми ХХ століття в повному розумінні, його сучасниками й співучасниками, а великою мірою – і вершителями.

У цьому столітті обидва митці в ранньому віці формували свою свідомість то в глухих закутках імперій, то на барикадах думки І світової війни, спостерігали геополітичні зміни під впливом різних ідеологій, покладали надії на сучасних політичних вождів, публікували в 30-х роках визначні свої твори (“Волинь” і “Засліплення”), опинялися в умовах ворожих політичних режимів і були змушені емігрувати. І хоч якими несхожими є еміграційні шляхи Самчука і Канетті, як і не схожою є їх політична й громадська заангажованість і прагнення її, все ж їх творчість можна в загальному охрестити літературою вигнання, типовою для якої є насамперед дистанційність погляду на покинуте й на те, що змусило покинути, а з іншого боку, доскіпливість розгляду самої суті дилеми батьківщини-чужини, що стає можливою завдяки певною мірою відстороненому спогляданню. І тут важливу роль, передовсім у випадку Самчука, відіграє не тільки фізичне, але й духовне перебування поза межами середовища походження, яке хоч приваблює митця як об’єкт дитячих спогадів, духовних витоків (“Зрозуміло, що У. Самчук у центр

своєї світобудови постійно ставив батьківщину (Дермань – Тилявку – Волинь) і Батьківщину-Україну в колі слов'янських народів” [2, с.8]), але й загрожує засмоктати й буденність, погасити жар, відібрати мову, що й змушує Уласа з юнацького віку обирати послідовно власний шлях, себто дезертирувати задля можливості такого вибору (О. Веретюк підкреслює переконливість таких аргументів дезертирства, як *“пошуки юнаком можливостей ґрунтовного навчання, прагнення вирватися з вузьких обрїїв волинського села й поневоленого, позбавленого розвоєвої перспективи краю”* [1, с.37]). У випадку Канетті маємо водночас іншу й ту ж саму ситуацію: його творча генеза відбувається у Відні, культурній метрополії, яка, з одного боку, не страждає на провінційність і є якраз найяскравішим виявом стану європейської культури початку нового століття, але, з іншого, не є щедрою на визнання своїх геніальних синів і вже навіть передумовами, колективно-психічними передчуттями ворожого режиму штовхає їх до екзилу.

Волинь і Відень: пізнання й самопізнання під знаком води

Перелік порівнянь поверхневого рівня можна продовжити. Однак поки-що окреслені схожості поміж двома письменниками – це збіги біографічної площини. Відтак скористаємось відповідними автобіографічними фактами, щоб перейти до ознак, які мають схоже значення для авторів та героїв автобіографій письменників, щоб підвищити рівень автобіографічності біографічних збігів. А прокладемо цей шлях спершу через виявлення спільного зв'язку поміж дискурсами пізнання та води в першій частині автобіографічної трилогії “Волинь” Самчука та “Врятованому язиці” Канетті. На меті маємо, послуговуючись знаком, створити уявлення про підхід авторів до самопізнання на письмі.

Волинь і Відень. Обидва слова звучать схоже вишуканістю м'якого знака. Він продовжує їх звучання, по тім, як їх вимовили, м'який знак змушує ще ніби дзвеніти обидва слова. Поміж тим, що вони позначають, – неозорна прірва, більша за усяку схожість. Обидві назви вже самою протяжністю, широтою звучання можуть народити поета. Обидві територіальні реалії різнить відмітна відстань до Сходу й Заходу, відмітна сила напруги їх взаємин.

Відень – це місто, в якому не народився Еліас Канетті. Волинь – це місце, в якому не обов'язково мав народитися Улас Самчук. Відень – це місто, в якому прийшов на світ Георг Кін (головний персонаж “Засліплення”). Волинь – це місце, в якому мав обов'язково народитися Володько Довбенко. Відень – це місто, якому не потрібно зайве засвідчувати своє існування. “Волинь” – це газета, яка хотіла позначити простір Волині на карті світу. Відень – дельта культурних потоків. Волинь – маргінес інформаційного суспільства, морський лиман.

Відень – це місто, в якому тече річка Дунай, що плине також в Рушці, де народився Еліас Канетті, і впадає в Чорне море. Волинь – це місце, в якому тече річка Устя, що плине в Дермані, де народився Улас Самчук, і лиш з допомогою річок-посередників сягає Понту Евксинського.

То чи можуть відрізнитися поети, народжені в різних місцях басейну одного й того ж моря? А чи можуть вони бути схожими?

Тільки-от якщо піднятися від моря Дніпром вверх по течії і через Прип'ять та Горинь зайти в Устю, то потрапимо зрештою до Запоріжжя, Дерманського хутора Довбенків. Якщо ж рушити від моря в західному напрямку, дістатись Рущука (тепер Руссе) та продовжити подорож, то можна пересвідчитись в істинності слів Канетті: *“Решта світу там звалась Європа, і коли хтось плив Дунаєм вверх до Відня, казали, що він пливе у Європу, Європа починалась там, де одного разу закінчилась Турецька імперія”* [6, с.11]. Поки Еліас до 6 років спрямовував свої погляди від східної Турецької імперії до західної Європи, дивився проти течії великої ріки, прагнучи пізнати її витoki, Улас, якого тут можемо ототожнити із Володьком у контексті всюдисущості автобіографізму, глядів за течією вузької Усті, не цікавлячись ані найменше тим потічком, з якого вона бере свій початок, знаючи її витoki так добре, ніби вона тече з його хати. Навряд чи можна уявити оригінальнішу версію про джерело Усті. Тільки-от Володько відчуває оригінальність, справжність з того боку, куди Устя втікає: *“Але ж куди насправді все то пливе? Та вода? Та ціла річка? [...] Це ось довкола “наша Лебединна”, а там далі, за тими куцями вільшини, як літом сходить сонце, невеличке село Лебеді. А що там далі? Тато кажуть: річка тече до моря”* [4, с.148].

А з річки можна черпати мудрість. Принаймні, вони пов'язані, докази їх зв'язку промовляють із обох творів. Канетті пише про подорож проти течії Дунаю як про дорогу до відомих лікарів свого часу: *“Імена великих спеціалістів тих днів були найпершими знаменитостями, про яких я чув дитиною”* [6, с.38]. Дунай – це дорога до ефективної допомоги, до порятунку життя, і – до усвідомлення його цінності, рівнозначної цінності лікарів як, можливо, найкорисніших мудреців початку ХХ століття. Увагу Володька розповідь про Устю привертає теж до мудрої людини: *“– На ставу, – каже, – нашому колись лебеді кублились, а тому і село так звуть. Вийдеш, було, ранком, а вони з-під туману випливають. Ех! – І в тому “ех” Володько щось таке вичував, що аж здригався. [...] Лук'янчук при цьому спльовував, курих свою люльку, морщив пошовкле, мов у цигана, чоло, а Володько не пропускав ні одної рисочки його лиця, ні одного слова, ні одного відтінку його розважливого і спокійного голосу”* [4, с.149]. Не варто сумніватися в дивовижній виразності слів “старого Лук'янчука з Лебедів”, якому хоч і бракує вченості медика, та вистачає досвіду, щоб вщерть, аж до вершин уяви заповнити клітини дитячого мозку. Можна, звичайно, поставити під сумнів знаменитість зовнішності старого, проте доскіпливе Володькове сприймання перетворює його в очах читача якщо не на кінозірку, то на особу вельми симпатичну.

Під знаком води перебувають, отже, авторитети в питаннях пізнання. Але водночас і важку його досяжність позначає річка, ба навіть ризик втрати здатності до нього. Натхненний оповіданням Лук'янчука, Володько хоче скуштувати спокусливий плід воістину райської пізнанневої насолоди

– дійти до ставу з лебедями. Підприємство закінчується його з Хведотом невдачею, непевністю, поверненням, зрештою, розпачем, а ще – “тошнінням” матері, на яке Матвій відказує: “– То, – каже він, – вилазить наверх твоя наука. [...] Як десь усунуться в річку – будеш бачити” [4, с.153]. Перспективи психічного пізнання обмежуються фізичними координатами у вигляді можливої небезпеки водойми та батькової попруги.

Реальної небезпеки вода заподіює Еліасу: він буквально “усунувся в річку”. І непрямим чином став жертвою своєї спокуси того ж походження, що й у малого Довбенка: прагнучи заволодіти літерами, він переслідує свою кузину, яка раніше за нього йде в школу, хизується своїми зошитами та не пускає до них, і з розпачу та гніву вчиняє на неї замах, за який та мститься поштовхом малого в казан із окропом води з Дунаю. Багато тижнів герой “Врятованого язика” проводить поміж життям та смертю, бажана поява батька рятує його. Зрештою, бажаним видається в контексті перших розділів автобіографії сам факт потрапляння в окріп: по-перше, він спричинився до відродження Еліаса. Лікар, який привів на світ усіх трьох синів Жака та Матильди Канетті, зауважує, що “з усіх народжень, які він пережив, це відродження було найважчим” [6, с.44]. Зважаючи на відсутність сцени народження Еліаса в його автобіографії, на відміну від “Поезії і правди” Гете, це відродження можна сприймати як народження, мотивуючи таку думку припущенням, що автор “Врятованого язика” надавав перевагу тому народженню, свідомим свідком котрого був сам. По-друге, нещасний випадок буквально означає опіки від пізнання, гіркий смак котрого герой зумів відчути в сприятливу пору – і зробив це, гадаємо, на превелике щастя й бажання автора.

Волинь і Відень:

монархічна анархічність самоідентифікації Уласа і Еліаса

*Im Anfang war die Presse
Und dann erschien die Welt.*

Karl Kraus

Окрім того, спроба навчитись шкільної мудрості “ошпарила” Еліаса в Рущуці, який хоч і був на березі Дунаю, та все ж у сімейному та світському плані відзначався патріархальною консервативністю. Еліас змушений відчути її буквально на власній шкірі; таке не було теж до вподоби по-європейськи вихованим і налаштованим батькам, і з цим вони, зрештою, покінчили, переїхавши 1911 р. до Манчестера. Переїзд туди став “для батьків бажаною нагодою звільнитися від Рущука, який був їм надто тісним і орієнтальним, та від ще більш обмежувальної тиранії діда” [6, с.44], а заодно й повстанням проти старого Канетті, який “на прощання” прокляв сина. Володько не думає поставати проти батька, він є джерелом його знань і мінімальну потребу в них задовольняє, але річка – річка може зміліти, і тому скрушно Лук’янчуку: “– Минулося, – казав старий. – І куди воно все то ділося? Ну, скажемо, риби, чи рака, чи лебедя не стало. Звісно. Люду-сарани намножилось. Виловили, вистріляли... Але ж де ділася

річка?” [4, с.149]. Навряд чи таке може втішити й Володька, що він походить від авторського начала, яке має приховану пристрасть до великих потоків і втілює її в “Морозовому хуторі”, ставлячи той хутір поблизу Дніпра, призначаючи старому Морозові побачення з дівчиною на самому його березі.

Батьки Еліаса рішуче прагнуть поїхати з Рущука, зокрема, для того, щоб у Манчестері віддати Еліаса в школу. Малий Еліас відчуває зміну настрою в дідовій оселі, проте навряд чи й він свідомо доклався до рішучості батьків. Та схоже, що мотивація їх рішення цілком імponує автобіографу Канетті, який своє шестирічне перебування в Рущуці описує як тимчасову стадію. Своє дитяче втілення на сторінках “Врятованого язика” він наділяє здатністю справляти враження, начебто й малий Еліас порішив, що надовго в місці свого народження не затримається. Його рішення перебуває під знаком читання й писання, які має вивчити в Англії.

Сім’ю Жака Канетті відділяє від Європи, окрім дідового прокльону, ще величезна відстань: *“Я знав, що газета приходила з Відня, це було ген далеко, туди чотири дні плили Дунаєм”* [6, с.38]. В Еліаса подорож до Відня забрала значно більше, ніж чотири дні, і хоч Відень на Дунаї як неунікний напрямок його життєвого шляху чітко окреслений із перших сторінок автобіографії, лиш 1913 р. він потрапляє туди. Роки 1913-1916 стають для нього відкриттям школи та літер, імен та вчинків, театру та війни, пізніше перебування – школою ідентифікації та ірреальності. У цей час дрібний струмок на ім’я Канетті вперше, разом з водами Дунаю (хоч і не завжди за його течією), вливається до Відня. Скільки ж днів треба плисти від Дерманя до Києва на Дніпрі? Чи така сама величезна відстань поміж ними, як поміж Рущуком та Віднем? Самчук виміряв її добре: *“А я здіймаю капелюх і мовчазно вітаю трамвай разом зо всім іншим, що бачать очі. І я вже не знаю, як це назвати, але в кожному разі моя дорога, як почалася у липні 1924 року, переможно скінчилася. За цей час наша планета зробила сімнадцять орбітних кружлянь, за цей час зірвалася Друга світова війна, впало дев’ять держав, на схід послано сто тридцять дивізій... І все це для того, щоб я міг переможно, на білому коні в’їхати до цього древнього града моїх предків”* [5, с.229].

Дунай веде до Відня, Устя – теоретично просто – може привести до Києва. Самчука перестріла інша практика: щоб дістатись до омріяного Києва, знадобилось долати політичні перепони, “залучатись підтримкою” війн та революцій. Далєбі, після стількох бар’єрів Київ видається мрією національного засягу, принаймні масштабність події чути із цитати. Письменникам, попри їхнє спільне устремління до культурних осередків, знадобився кардинально відмітний час, щоб досягти столиць, і варто ще, окрім того, на предмет “столичності” для Самчука порівняти з Києвом Рівне. З огляду на специфіку окупаційного життя, на той факт, що Рівне було центром Райхскомісаріату та Самчукової національно-стверджувальної діяльності, можна говорити про Волинь як про первинну, найближчу Україну в його очах (і в очах автора спогадів), які водночас

відверто спрямовували свій погляд на захід і схід, і однаково пристрасно хотіли бачити і Прагу, і Київ, і Харків.

Відень – столиця Австрійської імперії, де не живуть австрійці. Волинь – столиця Української колонії, де немає українців. Відень – столиця імперії, де все ж окремі нації, а не колонії, мають можливість не просто вирізнитися, а розвиватися. Волинь – Українська колонія, що перебуває в межах Російської імперії, де офіційно домінує єдина нація і мова. Обидві імперії парадоксально схожі надмірністю демократії та монархії, освіченості та темноти. Обидві імперії надто мало зусиль докладають до ідеологічної консолідованості окремих націй в єдину імперську.

Той компонент українського менталітету, що полягав у відсутності визнання належності до української нації, добре доведений у творах Самчука: лиш визвольний рух ставить “малоруських” селян перед фактом українства та права на державну незалежність. Селянство сприймає таке право без особливого захоплення, і велика помилка вершителей невдалого державотворення в тому, що ідеологічний, пропагандистський складник їхньої політики залишав бажати кращого, що вони без жодного сумніву вірили в можливість блискавичної національної ідентифікації народу, що дали йому в цьому виборі надто багато свободи. З такої точки зору на Волині часів “Волині” справді не було українців: бути українцем – явище, що вимагало загального визнання й звички. Українців як громадян України не було на колонізованих українських землях ще й тому, що порівняно нерозвинутою була культура міст, з належним рівнем якої історія пов’язує зародження людини як політичної тварини і власне держави. На Волині були селяни-українці та не було українців-міщан. А культура міст – це той чинник, який вплинув не лише на появу держави, але й сучасної літератури, що в її мовах з’явилися не національні, а наднаціональні, урбанізовані бачення автора, читача, тексту, і зокрема, автобіографії. Володько, хоч як його приваблює течія, хоч як він хоче відбити своїм рухом її впевнену плинність (“*І враз приходить ще одна думка: а що, коли б отак піти за водою?*” [4, с.148]), все ж не готовий кинутися з головою у воду, кажучи точніше, не готовий розчинити свою індивідуальність у вирі, не хоче бути *розбещеним* надмірною кількістю ідентифікаційних сталих. І навіть шапки своєї кинути не хоче: “*А коли б він отак кинув свою шапку? Чи попливла б? Ммм! Шапку! Дали б йому тату шапку. Не дурний він таке робити*” [там само]. Не тільки батьківське матеріальне табу втримує сина від його воістину варварського вчинку: шапка – це предмет не тільки сімейної, суспільної, але і його індивідуальної культури, ще не поваленої *повстанням мас*, викинути шапку – це вчинок, варварський насамперед щодо самого себе.

Канетті позбувся чогось незрівнянно більшого – такий висновок робимо, зокрема, із розділу “Факела у вусі” під назвою “Відень 1924-1925” та конкретно зі слів: “*Я пережив масу*”, сказав я, “*у Франкфурті. Я сам був наче тісто. Я не можу цього забути. Я хочу знати, що це*”, на що

дістає відповідь кузена Бернгарда: *“Тут нема що розуміти. Всюди одне й те ж. Ти або краплею є, яка розчиняється в масі, або тим, хто знається, як надати їй певного напрямку”* [7, с.91]. Теоретик і емпірик маси Канетті з’явився завдяки емпіричному злиттю з масою та раціональному її осмисленню, себто вивищенню свого мислячого суб’єкта над ментальною одноманітністю. Однак і на рівні поза-індивідуальному, на рівні національної культури в Канетті констатуємо розмитість громадянського особистісного начала, на відміну від Самчукової індивідуальної та громадянської сталості в силу відсутності дієвих *деідентифікаційних* чинників. Зрештою, Відень як столиця Австрійської імперії сама є запереченням чіткої громадянської належності. То, знову ж таки, чому у Відні немає австрійців?

Специфіка тогочасного віденського соціального й мистецького життя полягала в амбівалентності, продуктивній для розвитку сучасної знакової системи свідомості: по-перше, Австрійська імперія як держава мультинаціональна була *“світовим експериментом”, що з виразністю лабораторного досліджу висвітлював субстанційну порожність* [8, с.263] її реальності; відповідно до цього, *“австрієць [...] не ідентифікував себе з окремими, об’єднаними у цісарсько-королівській монархії, національностями, а був обручем, який тримав їх вкупі, і невидимим елементом, що був спільний усім і з яким ідентичний не був ніхто. Австрієць існував у абстрактній ідеї єдності, в нематеріальному, [...] “занаціональному” просторі”* [8, с.262]. По-друге, австрійська і в першу чергу віденська культура була водночас і усвідомленням, демаскуванням *“зростаючої абстракції та ірреальності життя”* [8, с.261]. Пов’язаних із проблемою прогресивно-інформаційного суспільства *“відрізнити існування, навіть власне, від його образу, відтвореного і поширеного незчисленними копіями; неправдиве повідомлення про банкову кризу від справжньої кризи, яку це повідомлення викликає, спонукаючи клієнтів забирати свої вклади”* [8, с.261]. Ця функція відбилась на загостренні усвідомлення того, *“що кожна, здавалось, цілісна реальність насправді представляє плюральність гетерогенних компонентів та непокінчених суперечностей”* [8, с.262], втілилась в австрійській літературі загалом (*“Від Гофмансталя до Музіля, від Андріана до Рільке, від Альтенберга до Броча і Канетті австрійські письменники ставлять діагноз недостатності слову, якому більше не вдається дати вираження досвіду і впорядкувати невизначений плин життя”* [8, с.263]) і у творчості Канетті зокрема, як зазначає італійський дослідник К. Маргіс у праці з промовистою назвою *“Письменник, який складається з багатьох осіб”*.

Відтак Самчука і Канетті, як і їхні творчі еґо, що їх можна цілісно виокремити із автобіографічного акту самопізнання, хоч як їх розвої різнить урбанізованість, відстань до культурних витоків тощо, все ж певною мірою об’єднує монархічна анархічність ситуацій соціального й громадянського походження, розтерта і змішана, своєрідно префіксована національність, кожен із префіксів якої потверджує ту чи іншу її негацію.

1. *Веретюк О.* Самчукова рецепція Польщі // Наукові записки. Серія: Літературознавство. – Тернопіль: ТДПУ, 2000. – Вип. VI. – С. 36-43.
2. *Гром'як Р.* Про своєрідність художнього світу Уласа Самчука // Наукові записки. Серія: Літературознавство. – Тернопіль: ТДПУ, 2000. – Вип. VI. – С. 6-15.
3. Порівняльний метод / Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці, 2001. – С. 431.
4. *Самчук У.* Марія; Куди тече та ріка. – К.: Наук. думка, 2003. – 416 с.
5. *Самчук У.* На білому коні // Літопис червоної калини: історико-літературний часопис. – Львів, 1999. – № 10-12 (97-99). – С. 5-229.
6. *Canetti, Elias.* Die gerettete Zunge. Geschichte einer Jugend. – Frankfurt a. M., 1998. – 330 S.
7. *Canetti, Elias.* Fackel im Ohr. Lebensgeschichte 1921-1931. – Frankfurt a. M.: Fischer, 1980. – 344 S.
8. *Margis, Claudio.* Ein Schriftsteller, der aus vielen Personen besteht // Hüter der Verwandlung: Beiträge zum Werk von Elias Canetti. – München, Wien: Hanser; 1985. – 303 S.

Summary

The article is dedicated to mutual characteristics between creative positions of U.Samchuck and E.Canetti. What connects them in literary process is their attitude to social and political life of Europe and their peculiar prefixed nationality.

Стаття надійшла до редколегії 31.08.2005